

Mr. sc. Viktor Palić

BANKROT I SEKVESTAR IMOVINE TRGOVACA NEKIH DUBROVAČKIH NASEOBINA U XV. I XVI. STOLJEĆU

Uvod

Bankarstvo je poznato od najstarijih vremena. Tvrtka koja se bavila bankarskim poslovima u Babilonu potječe od prije tri tisuće godina. Primjer Babilonaca slijedili su Feničani i Kartażani. Grci su novac deponirali u hramovima. Budući da je u to vrijeme bilo više vrsta kovanoga novca, pored deponiranja trebalo ga je i mijenjati. To su radili mjenjači. U danima tržišnog prometa sjedili su za stolovima, a nazivali su se trapezitim. Iz stare je Grčke bankarstvo prešlo i u Rim. Svoje su mjesto bankari imali na forumu.

Usljed provale barbara i seobe naroda djelatnost bankara potisnuta je za dugo vremensko razdoblje. Bankarstvo oživljava tijekom križarskih vojni u XI. i XII. stoljeću. Uspješno prodire na Levant, a na Talijane prelazi djelatnost starih rimskih mjenjača. U dane sajma oni su postavljali svoju klupu. Prvotno su razvijali posao s vraćanjem istih komada novca (*depositum regulare*), a kasnije samo vraćanjem istog iznosa (*depositum irregulare*). Deponirani se novac mogao davati u zajam. Zloporaba povjerenja imala je za bankara tešku posljedicu kazne. Žigosan je i na taj način da mu je klupa javno polupana.¹

U razdoblju renesanse bankrot je imao značenje propasti trgovaca na prostorima tržnica. Naziv duguje uobičajenom pojmu *bancarotta* koji se pojašnjava skupom riječi *slomljena klupa*.² Prikladno pojašnjenje nalazimo i u drugim jezicima, primjerice u slovačkom koji sadrži izraz izložene klupe s pregradnim ormarićem za novac.³

¹ *Trgovački i pravni leksikon*, sastavio dr. Feliks Kohn, tajnik saveza trgovačkih udruženja u Osijeku, 1937., Tisak građanske tiskare d. d. u Osijeku, 43.-44.

² Anić, V., Goldstein, I., *Rječnik stranih riječi*, Novi Liber, Zagreb, 2000., 153.

³ *Encyklopédia Slovenska*, I. zväzok, A-D, Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava, 1977., 119.

U našem je govoru, posebice u Dalmaciji, izraz klupa (*bancus*) poznat pod terminom banak. Pod njim se ne podrazumijeva samo obična, već i zatvorena klupa koja osim za sjedenje može služiti i za smještaj stvari kao i poslovnih knjiga. Ona u određenom smislu pripada ormaru, što je sve sa stolom činilo i sam ured trgovca.⁴ Kako je u to vrijeme postojala obveza čuvanja trgovačkih isprava i knjiga u notarijalnoj kancelariji, u cijelosti se može razumjeti njen pojmovni oblik i navedeno značenje.

Sličan naziv bankrotu je likvidacija. Ovaj izraz sadrži dijelove koji označavaju raščišćavanje pa i samu rasprodaju. Čini vrstu razrješenja odnosa u samom gospodarskom subjektu i prema osobama izvan kruga gospodarskog subjekta.⁵

Iako današnji termin stečaj predstavlja posebnu vrstu ovršnog postupka prema dužniku nesposobnom za plaćanje obveza vjerovnicima,⁶ pod tim pojmom nije bio poznat u srednjemu vijeku.

Treba imati na umu da su se trgovci i udruživali zbog zajedničke djelatnosti i da su takva njihova društva mogla trajati više godina. Zbog toga je samo trgovačko društvo moglo prestati postojati ispunjenjem posla i svrhe povodom koje je osnovano.

Još je u rimskom pravu, u okviru zaštite posjeda, poznat slučaj povjere stvari određenoj osobi na čuvanje, najčešće za vrijeme trajanja prijepora među sukobljenim stranama.⁷

U XV. i XVI. stoljeću, kao uostalom i u cijelome srednjovjekovlju, primjenjivan je sekvestar.⁸ Označavao je pojam davanja stvari na čuvanje drugoj osobi dok se ne donese sudska odluka o tome kojoj će osobi pripasti. Sekvestar ovršni ili radi osiguranja imao je za predmet koristi od određenog imovinskog objekta. Samo su se te koristi oduzimale slobodnoj dispoziciji vlasnika istog. U svezi s ovršnom sekvestracijom, koja je za predmet imala plodove stvari, mogao je posjednik sekvestrirane stvari i dalje ovu založiti i iz nje naći koristi koje nisu plodovi ili drugi užici. U opisanom je smislu predstavljao vrstu depozita i činio postupak davanja zemljišta ili nekih drugih dijelova imovine na upravljanje trećim osobama, do konačne odluke o prihvatljivome rješenju.⁹

⁴ Foretić, V., *Dubrovački arhiv u srednjem vijeku*, Anali historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, 6-7, 1957.-1959., 324.; *Reformationes* knj. 13 fol. 44v, *Monumenta Ragusina* II. p., 27-28.

⁵ Bosanac, N., Palić, V., *Pravni razlozi stečaja trgovačkih društava u Hrvatskoj i nekim tranzicijskim zemljama*, Osijek, Grafika, 2004., 13.

⁶ Isto.

⁷ Horvat, M., *Rimsko pravo*, Pravni fakultet, Zagreb, 2002., 173.

⁸ Vidaković Mukić, M., *Opći pravni rječnik*, Narodne novine d.d. Zagreb, 2006., 1046.

⁹ Isto kao fusnota 1, 820-821. Vrijedilo je pravilo da se u upravu sekvestra nitko nije smio miješati, a ako bi se to dogodilo zaštitu je pružao sud.

Vjeronjci su mogli postići dogovor o djelomičnoj naplati svojih tražbina, te omogućiti trgovcima koji su zapali u dug i brz povratak u ponovno sposobne platce. Iako ovaj postupak nije bio human prema vlasnicima takve imovine, omogućavao je pozitivnu tržišnu utakmicu i otklon nesposobnih trgovačkih subjekata s prostora tržišnog poslovanja.

Slučajevi iz XV. stoljeća

Dubrovački su trgovci samostalno ili uz pomoć trgovačkih društava vršili trgovačke poslove u državama i krajevima gdje je Dubrovnik imao svoje naseobine. Trgovali su različitim proizvodima. Radi takve su djelatnosti sudjelovali u vlastitom kreditiranju ili su sami kreditirali druge osobe. Često su kreditiranje vršili i uz zalag. Za osiguranje plaćanja duga u roku, od dužnika su uzimali pokretnine i nekretnine. U međusobnom su se prometu služili zadužnicama, brojnim ugovorima o trgovačkim društvima, mirazima uzetim na kredit, priznanicama o vraćenom dugu i o vraćanju pojedinih obroka, ugovorima o ustupanju tražbine, o kreditima na osnovi zaloga nekretnina, primanju depozita, pa i mjenicama, što je sve činilo i sadržaj knjiga *Debita*.¹⁰

Posebna se pozornost posvećivala notarskim knjigama, a najviše onima iz serije *Debita notariae*. Predmetni registri nazivali su se *imbreviature* ili notulariji, poznati u Italiji, Genovi, od 1155. godine.¹¹

U dubrovačkim naseobinama, konzuli su u zastupanju dubrovačkih notara vršili upise u službenu knjigu. Pretpostavlja se da je službena knjiga, ili njen prijepis, redovito slana u Dubrovnik.¹²

Poznato je da su dubrovački trgovci vodili i svoje privatne poslovne knjige. U njih su unosili imena dužnika, visinu dugova i ostale podatke vezane za uobičajeno poslovanje. Ove su knjige i pred sudom služile kao vjerodostojan dokaz, što je poteklo od pojedinih slučajeva iz Italije.¹³

Iako su trgovci imali popise dužnika s točnim iznosima dugovanja, dužnici su mogli sami svoje kreditne obveze upisivati u knjige zaduženja.¹⁴

¹⁰ Voje, I., *Kreditna trgovina u srednjovjekovnom Dubrovniku*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Djela, knjiga XLIX, Odjeljenje društvenih nauka knjiga 29, Sarajevo, 1976., 28.

¹¹ Šufflay, M., *Die Dalmatinische Privaturkunde Sitzungsberichte der keiser. Akademie des Wissenschaften*, Phil.-hist. Klasse, Bd. CXLVII, VI. Abhandlung, Wien, 1904., 97.

¹² Čremošnik, G., *Dubrovački konzulati u Srbiji do Dušanovog vremena*, GZM XLI/2, Sarajevo, 1929., 91.

¹³ Isto kao fusnota 10, 32.

¹⁴ Isto kao fusnota 10, 34.

U trebinjskom se kraju povodom neisplaćenih dugova sazivala trebinjsko-dubrovačka porota *ad granizam* (na granici).¹⁵

I pored nastojanja da dubrovački trgovci u Trebinju, Ledenicama i pod Mučavcem prolaze bez pljački, radi bogaćenja i rješavanja dugova, Pavlovićevi (Brailo Tezalović i Radič Ozrisaljić), Sandaljevi i Vladislavljevi carinici podizali su nove i nezakonite carine.¹⁶

Članovi trgovačke obitelji Hranković iz Dubrovnika često su kreditirali poslovne ljude iz Bosne i trga Drijeva.¹⁷ Radi osiguranja plaćanja dugova i *modusa faciendi* kao načina ispunjenja obveza u zalog su uzimali stvari dužnika. Ako pri tome nije došlo do ispunjenja obveze od strane dužnika u smislu *mora solvendi*, vjerovnici su se namirivali iz zaplijenjene imovine dužnika. Time su oni *more maiorum* povremeno dolazili do značajne imovine.

Kako su članovi obitelji Hranković radi svoje poslovnosti stjecali sve veći ugled, često su birani za arbitre povodom brojnih prijepora, a traženo je i da provode sekvestar na imovini dužnika koja je bila zaplijenjena.¹⁸

Bilo je i prigovora na rad članova spomenute obitelji zbog nečasnosti njihovog poslovanja. Čak su postojale tvrdnje da su se bavili razbojništvom i otmicama. Vrhunac pritužbi odnosio se na nagovor pojedinih bosanskih vlastelina da zbog dugova neke dubrovačke trgovce uhićuju i zatvaraju na dugotrajne kazne zatvora.

S obzirom na ovakve njihove postupke, trpjeli su i javnu osudu.¹⁹

Nije bila rijetkost da se radi neplaćanja dugujućih iznosa trgovci privode pred knezove u pojedinim mjestima u Bosni, gdje su knezovi samostalno obavljali djelatnost suđenja u različitim prijeporima trgovaca. Primjer za to je slučaj privođenja Radoja Vukotića po tužbi Ljubiše Tverdečevića.²⁰

¹⁵ Nedeljковиć, B., *Mešovita porota, Dubrovačka dokumenta XIV. i XV. veka o pograničnoj poroti, Poseban otisak iz mešovite građe*, Beograd, 1978., 144.-145. (29.6.1482.).

¹⁶ Živković, P., *Ekonomsko-socijalne promjene u bosanskom društvu u XIV. i XV. stoljeću*, Tuzla, 1986., 45., 65., passim.

¹⁷ Tošić, Đ., *Dubrovačka porodica Hranković*, Anali zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, sv. XXVI/1988., 97, vidi bilj. 77; Lett. di Lev. VII. fol. 149', 6.III.1416.; Div. canc. XLII. fol. 26', 26.III.1422.; fol. 67', 22.IX.1422.; Div. not. XXXII. fol. 29', 12.VI.1447.; Div. canc. LXV. fol. 26', 1.V.1455.

¹⁸ Isto, 98; Div. canc. XXXII. fol. 132', 14.IV.1398.; Div. canc. XXXVI., fol. 52', 9.V.1406.; fol. 53', 15.V.1406.; Div. canc. XLI. fol. 68', 16.I.1417.; Div. canc. XLIII. fol. 8', 3.VIII.1424.; Div. canc. XLIV. fol. 23', 23.V.1426., fol. 24', 26.V.1426.

¹⁹ Isto, 100; Lam. de For. V. fol. 241'-241', 14.XII.1423.

²⁰ Kovačević-Kojić, D., *O knezovima u gradskim naseljima srednjovjekovne Bosne*, Radovi Filozofskog fakulteta VI., Sarajevo, 1971., 341; Lam. de For. 19, fol. 103', 9.VI.1445.

U iznijetom smislu primjenjivale su se represalije. Da bi se zaštitili pravna sigurnost i javni red, za naplatu tražbina koristio se izvansudski postupak.²¹ Smatralo se da se uporabom najbržih načina naplate postižu i najbolji učinci naplate duga. Tim više što su prethodna prevelika obećanja umanjivala snagu povjerenja.

Izvansudska naplata vršila se, najčešće, putem *aptagi* (*aptagi de la misericordia*), preko zapisa koji se unosio u notarijalne knjige.²²

I kad se radilo o prestanku rada trgovačkog društva, u smislu redovite likvidacije, dolazilo je do razrješenja dužničko-vjerovničkih odnosa i dioba ostvarenog.

Iz popisa trgovaca, suradnici Radoje Radetić i Radosav Budisalić objavili su likvidaciju (*finis*) svog društva. Povodom toga svatko je od njih primio i dio dobiti.²³

Dug dužnika vodio se i temeljem isprave notarijata. Tako je poznato da su suradnici kod dužnika imali ulog od 4995 aspri, što je navedeno u objavi *sententia arbitraria*. S obzirom na ovakvu situaciju, odlučeno je o participaciji suradnika u navedenom iznosu novca. Uz samu je objavu bio pridodan i popis dužnika suradnika. Neki su od dužnika bili označeni izrazom „Turco“, jer je društvo najviše poslovalo u Sarajevu.²⁴

Pojedini autori pojam trgovačkih društava vezuju za tridesete godine XV. stoljeća.²⁵ Nadovezuju je na zakup lađa. Tako se priključuju stajalištu da je na njih utjecao i razvoj tekstilne proizvodnje u Dubrovniku.

Slučajevi iz XVI. stoljeća

Čak i kad su Turci zavladao Srbijom, dulje se razdoblje bez problema nastavljalo trgovačko poslovanje u dubrovačkim naseobinama bivših srpskih zemalja.

To je tijekom cijelog XVI. stoljeća bio slučaj sa sjevernim dijelovima Srbije, pa i izvan njenih graničnih prostora, u Banatu i Transilvaniji. Naročito je živ trgovački promet bio u Smederevu i Beogradu.

²¹ Isto, 342; Lam. de For. 4, fol. 199'-200', 1.VI.1442.

²² Danilović, J., *O pravnoj prirodi i razvoju ustanove „Aptagi“ dubrovačkog prava*, Istorijski časopis XII-XIII, Beograd (1961.-1962., 31-87). U praksi sudovanja svih društava najprihvatljiviji su jednostavni načini rješavanja slučajeva. Tom izazovu pridonosi i izvansudski postupak za naplatu duga. Otuda i velika privlačnost instituta *aptagi*.

²³ Isto kao fusnota 10, 35; Deb. not. XXXIII, fol. 77', 5.VI.1459.

²⁴ Isto kao fusnota 10; 37-38; Div. canc., knj. LXXXI, fol. 15'-17', 3.III.1481.

²⁵ Krekić, B., *Trgovačka društva u srednjovekovnom dubrovačko-lenavtinskom saobraćaju*, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, knjiga IV (1959.), 12-13, Tadić, J., *U istoriji naroda Jugoslavije*, Beograd-Zagreb, 1953., 640.

Povodom prodaje u komisionu, trgovci Stjepan Bratosaljić i Nikola Mioša preuzeli su od Jeronima Silvestra dvadeset topova i deset tkanina. Topovi su bili veronskog (talijanskog), a tkanine francuskog podrijetla. Kao posrednici sudjelovala su četiri domaća i strana dobavljača. Preuzimatelji oruđa i robe trebali su platiti 1.515 dukata, a posao se odvijao u Smederevu. Uslijed nemogućnosti plaćanja (insolventnosti), vjerovnik kreditora je 379 dukata namirio putem pljenidbe u ovrsi. Podloga za to bila je sudska odluka.²⁶

Jednako je tako trgovac Marin Sumičić jamčio za Natala Dobrića kod nasljednika podstrigivača Andrije Benkovog.

U to je vrijeme Natal Dobrić radi dugova bio u zatvoru. I pored toga što je ugovorena jamčevina vrijedila za razdoblje od samo petnaest dana, dužniku je bila omogućena nagodba s vjerovnicima.²⁷ Pri tome ona nije imala oblik prisilne već ugovorne nagodbe, pa se na dogovorni način između strana u prijeporu i provodila.

Trgovac Mato Pribisaljić zbog velikih je dugova na području Smedereva morao tražiti dvomjesečnu propusnicu (*salvus conductus*) za svoj rodni grad Dubrovnik kako bi otplatio dugove i mogao dalje voditi trgovinu.²⁸

Bilo je slučajeva kada je dolazilo i do smjene trgovaca, kako radi međusobne pomoći tako i smrti pojedinaca.

Primjerice, u svezi s nasljedstvom nakon smrti Nikole Marojevića, kako bi se skupio novac za njegovu udovicu, Martinu Sumičiću bila je predana sva roba koja se sastojala od tkanina i konfekcije. Ovom robom trebalo je naplatiti 32.715 akči, a iz ostvarenog iznosa novca ravnomjerno podmiriti zatečene obveze.²⁹

Poslije turskih su osvajanja mnogi dubrovački trgovci iz Smedereva prešli u Beograd, te u Dubrovnik dovozili kožu, pokrivače, vunu, tkanine raša, stoku i razne prehrambene proizvode.³⁰

Svoj su nenamireni dug trgovci upisivali i u oporuke. Tako je Mili-brat Radosaljić naveo u oporuci da je ostao dužan Židovu Abraamu iz Smedereva.³¹

²⁶ Hrabak, B., *Dubrovački privrednici u Smederevu u doba Osmanlija*, Anali zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, sv. XVII, 1979., 183; HAD, Div. not. XCII, 130' od 7. XI.1515.

²⁷ Isto, 184, HAD, Div. not. XCV, 3' od 14.VIII.1519.

²⁸ Isto, 184, HAD, Div. not. XCII, 17 od 13.I.1515.

²⁹ Isto, 184, HAD, Cons. min. XXXIII, 167' od 6.VIII.1519., 170, 172'; XXXIV, 2', Div. canc. CIX, 35; Div. not. XCVI 6'-7.

³⁰ Hrabak, B., *Dubrovački trgovci u Beogradu pod Turcima 1521-1551*, Godišnjak grada Beograda XIII (1966.), 30.

³¹ Isto kao fusnota 26, 194; HAD, Rest. not. XIV, 151'-2', 30.IX.1549.

Nikola Ivanović i Ivaniš Dabović osnovali su trgovačko društvo i uzeli kredit od 5.850 dukata. Budući da društvo nije vraćalo kredite, došlo je u situaciju bankrota i zapljene imovine povodom svih zajedničkih i samostalnih poslova poslovnih partnera.³²

Bankrot je bio proglašen 1575. godine, a Ivaniš je morao u Dubrovnik poslati 860 volunjskih koža „sekatica“ po cijeni dukata, te ostatak duga platiti u godišnjim anuitetima uz 6% zatezne kamate.³³

Nikola Ivanović i Ivan Dabojević vodili su trgovačko društvo. Prvo je sjedište poslovanja bilo Smederevo, a drugome Dubrovnik. I jedan i drugi često su uzimali robu uz plaćanje na poček. Godine 1573. društvo je doživjelo bankrot budući je nenamireni dug iznosio 7.498 dukata. U ovom su slučaju vjerovnici bili zainteresirani za daljnje poslovanje s članovima društva. Dogovorom su se sporazumjeli s društvom dužnika i nisu ga uništili.³⁴

Postoji primjer sekvestra robe i novca. Provodio se na zahtjev dvojice patricija koji je bio u rukama dva poslovna čovjeka. Osnovu istog činio je preuzeti zakup dućana nakon pok. Ivana Đurđevića od njegovog rođaka Petra Paskojeva.³⁵ Bilo je to godine 1563.

Jedno je trgovačko društvo poslovalo u vremenu između 1565. i 1571. godine, a između samostalnih trgovaca Petra Pavlova, krojača iz Smedereva, i Nikole Peranovića iz beogradske naseobine. Društvo se redovito zaduživalo u Dubrovniku, ali je zbog poteškoća u poslovanju godine 1571. došlo u stanje pred bankrot. Tom su prilikom vjerovnici donijeli odluku o sanaciji društva. Zadovoljili su se time da društvo svakome od njih svake godine plaća po 200 talira.³⁶

Trgovac Ivan Lovrijenčević imao je s Ivanom Đurđevićem kompaniju, također u Smederevu, te se zaduživao u Dubrovniku. Zbog duga je sekvestar bio u rukama Nikole Lučića. Tako je odredio sud jer su dobra kompanije bila u rukama dotičnog trgovca.³⁷

Novi gospodarstvenici i širenje dubrovačke trgovine javljaju se poslije pada Temišvara i dijelova Banata od 1551. do 70-ih godina XVI. stoljeća. Tih godina bila je aktivna kompanija i Lazara Grgurovića s dubrovačkim trgovcem Nikolom Dragičevićem iz Lipova u istočnom Banatu. Radi se i o otežanom plaćanju dugova u duljem razdoblju, a jedanput sve do 1596. godi-

³² Isto kao fusnota 26, 197; HAD, Div. canc. CXLVI, 218-9.; Div. not. CXVIII, 94'; Deb. not. LXXXIX, Deb. not. XC, Cons. rog. LXV, 149', Div. canc. CLX, 157'-8.

³³ Isto kao fusnota 26, 197; HAD, Div. canc. CLIX, 147-8'.

³⁴ Isto kao fusnota 26, 198; HAD, Div. canc. CXLV, 167'.

³⁵ Isto kao fusnota 26, 199; HAD, Div. not. CXVIII, 120'.

³⁶ Isto kao fusnota 26, 199-200; HAD, Div. canc. CLVIII, 6'.

³⁷ Isto kao fusnota 26, 200; HAD, Div. canc. CLVII, 6'.

ne.³⁸

U ovom je razdoblju Beograd sve više preuzimao naslov malog Dubrovnika za sjeverne dubrovačke naseobine.

Postupno je u turskom vojno-feudalnom sustavu zavladala anarhija koja je uništavala seljaštvo na prostorima sjeverne Srbije. To je pridonijelo slabljenju dubrovačkih naseobina na ovom području. Plaćanje dugova dužnika iz gradova, a posebice Turaka, kasni i sve više postaje nepouzđano i neuredno. Kako je time slabila i mogućnost zarade, dubrovački su se trgovci sve manje odlučivali na život i poslovnu djelatnost u krajevima pod turskom upravom. No, ipak je bilo dosta trgovaca koji su robu u Dubrovniku uzimali na zajam. Posebice se to odnosilo na one iz Beograda.³⁹ Trgovac iz Beograda Trajan Santolo imao je značajno imanje u Smederevu. Radi duga dubrovačkom financijeru Radi Sladojeviću, nad imovinom beogradskog trgovca određen je sekvestar.⁴⁰

Postojali su i slučajevi odgode povrata zajma uslijed nekih poteškoća u poslovanju i izvanrednih događaja. Primjerice, zbog kuge, Ivanu Gunduliću produljen je povrat dijela dobivenog zajma na 1.000 dukata,⁴¹ a to se odobravalo i u slučajevima kašnjenja dopreme vune i drugih sirovina.

Postupanje trgovaca bilo je i uz pomoć punomoćnika. Oni su mogli uzimati momke (famule) koji su pomagali trgovcima, a mogli su trgovce i zaduživati.⁴² S obzirom na postojanje obveznica koje terete dužnika, spominje se i njihovo *kasiranje*.⁴³

Poslujući na tržištu Smedereva, tamošnji trgovci nisu plaćali *đumruk* (pristojbu) dubrovačkom zastupniku mjenica. Po prodaji robe oni su mjenice željeli trasirati na sebe. Kod takvog transfera morali su imati jamce, što nije utjecalo na korištenje mjenica koje su sve više postojale prihvatljivo platežno sredstvo.⁴⁴

³⁸ Isto kao fusnota 26, 201; HAD, Deb. not. XCII, 83.

³⁹ Vinaver, V., *Pregled istorije novca u jugoslovenskim zemljama (XVI-XVIII)*, Beograd, 1970., 112. U svezi s iznjetim slučajem mora se odati priznanje za hrabrost dubrovačkim zajmodavcima što su i u to nesigurno vrijeme davali zajam; posebice i sa stajališta otežanog povrata zajma, što je na teritoriju pod Turcima bilo itekako rizično.

⁴⁰ Isto kao fusnota 26, 208; HAD, Div. for. XLVII, 248'-52.

⁴¹ Hrabak, B., *Obnova tekstilne radinosti u Dubrovniku u XVI. veku*, Filozofski fakultet u Novom Sadu, odsek za istoriju, Istraživanja 16, Novi Sad, 2005., 269; Cons. rog. XLII, 244-44' (13.III.1535.).

⁴² Isto kao fusnota 26, 193; Proc. not. LXXVII, 268'; Proc. canc. II, 221.; Deb. not. LXXXIII, 234.

⁴³ Isto kao fusnota 26, 195; Cons. min. XLV, 69. Vidi bilješku 48. Govori se o kasiranju obveznice Natalina Bartolova.

⁴⁴ Isto kao fusnota 26, 196; HAD, Giumrucchi II, 127 i 154.

Sredstva osiguranja obveza dužnika

Bankrot i sekvestar imovine dubrovačkih trgovaca najčešće je nastajao uslijed njihove nesposobnosti plaćanja, ako trajnije nisu mogli ispunjavati svoje obveze vjerovnicima (insolventnost); jednako tako i zbog prezaduženosti kada njihova imovina nije mogla pokriti postojeće obveze.

U cilju zaštite svojih interesa i tražbina vjerovnici su od trgovaca kao dužnika zahtijevali osiguranje njihovih obveza prisegama, jamstvima (poruci), držanjem nekih stvari koje su pripadale dužnicima, zadužnicama, mjenicama, kao i ugovornim kaznama, slično kao što se to primjenjivalo i u starom Rimu.⁴⁵

Izlaz iz teške situacije prijetećeg bankrota i sekvestracije trgovci su mogli naći u saniranju dugova u kriznim razdobljima uz suglasnost vjerovnika, brzim unovčenjem vlastite imovine, diobom novčanih iznosa iz prikupljene i unovčene imovine, preuzimanjem duga dužnika, ugovornom nagodbom i oprostom duga od strane vjerovnika.

U redovitom prometu između trgovaca sredstva osiguranja obveza dužnika smatrala su se instrumentima osiguranja plaćanja dužnika u korist vjerovnika.

Kao jamac u mnogim kreditno-trgovinskim poslovima, u prvoj polovini XV. stoljeća javljao se povjerenik iz kuće poznatih bosanskih vlastelina Pavlovića, Radič Ozrisaljić. Sudjelovao je u brojnim društvima-sociima čiji je cilj bio ostvarenje što većih zarada. Zbog određenoga rizika poslovanja nije izvršio obvezu isplate duga prema Luki Sorkočeviću te je bio u tamnici iz koje ga je nastojao spasiti rođak Brailo Tezalović, pozivajući se na Ozrisaljićev poklisarski imunitet.⁴⁶

Zaključak

I u srednjemu su vijeku trgovci nekih dubrovačkih naseobina trpjeli posljedice bankrota i sekvestra vlastite imovine. Radi neposrednosti predočenja korišteni su proučeni primjeri s teritorija Bosne i Srbije.

Pri tome se uočilo da zapravo nema razlika između razdoblja XV. i XVI. stoljeća. Poteškoće u poslovanju samostalnih trgovaca i njihovih druš-

⁴⁵ Isto kao fusnota 7, 306-307.

⁴⁶ Živković, P., *Bosanski srednjovjekovni plemićki rod Radanovića, Mikojevića-Tezalovića-Ozrisaljića (Kopijejića)*, Hrvatsko kulturno društvo „Napredak“ Zagreb i podružnica Osijek, Osijek, 2006., 77. Vidi napomene 38, 40; poglavlje o kreditno-trgovinskoj aktivnosti Braila, glava III.

tava događale su se onda kada oni nisu mogli izvršavati svoje obveze prema vjerovnicima, najčešće kreditorima, i kada su postajali prezaduženi. Za takvu je situaciju pretpostavka krivnje ležala na strani dužnika, a samo je sporadično bilo utvrđeno da je do stanja bankrota dolazilo i radi kašnjenja s dovozom robe od strane dobavljača. Iako je odnos prema dužnicima u bankrotu i sekvestru bio strog i osuđujući, bilo je postupaka i mjera koje su dovodile do ublažavanja primjene propasti i uništenja trgovaca. U mnogim se slučajevima pred bankrot često primjenjivala sanacija kako u vidu oprosta duga, tako i sniženjem dugujućih iznosa.

Kroz samo stanje bankrota i sekvestra produljivalo se vrijeme potrebno za plaćanje duga i pojedinih obroka, a nerijetko se provodila i ugovorna nagodba uz pristanak vjerovnika. Jednako je tako bilo slučajeva i prisilne nagodbe, gdje su se vjerovnici zadovoljavali nametnutim rješenjima djelomične namire.

Kako se kreditiranje trgovaca vršilo i uz zalog na njihovoj imovini, radi osiguranja plaćanja duga, od dužnika su uzimane pokretne i nepokretne stvari. Budući da dužnici često nisu mogli platiti svoje obveze, njihova je imovina izlagana prodaji radi naplate tražbina vjerovnika. Tome su bili izloženi i trgovci u Bosni (Drijevo, Sarajevo, Foča), a i u Srbiji (Smederevo, Beograd).

Kao sredstva osiguranja tražbina vjerovnika, odnosno instrumenti osiguravanja plaćanja, koristili su se: prisega, jamstvo (poruka) glavnih i nuzgrednih dužnika, držanje stvari dužnika, zadužnica, mjenica, kao i ugovorne kazne.

No krajnji cilj bankrota i sekvestra nad imovinom trgovaca nije bio samo puko namirenje tražbina vjerovnika, već očekivani izlazak iz teškog stanja kome je bio izložen dužnik. Opravdano se smatralo da se ukazivanjem pomoći dužniku radi prebrođivanja stanja nesposobnosti za plaćanje obveza, stvara pozitivno ozračje daljnjeg međusobnog rada i zajedničkog poslovanja.

Stoga su dubrovački trgovci i kao vjerovnici pokazali visoku razinu umijeća postizanja optimalnih mogućnosti boljeg gospodarskog i tržišnog poslovanja, izbjegavajući negativan utjecaj periodičkih kriza i boljki tržišne utakmice.

S obzirom na izneseno stajalište, oni mogu poslužiti kao svijetli primjer zaštite trgovačke djelatnosti i ostvarenja pozitivnih društvenih kontakata, što je u cijelosti prihvatljivo i danas u vrijeme posvemašnje krize i tamne brojke stečajnog razdoblja trgovačkih društava.

BANKRUPTCY AND SEQUESTER OF PROPERTY OF TRADERS OF SOME SETTLEMENTS OF DUBROVNIK IN THE 15th AND 16th CENTURY

Summary

In the Middle Ages, traders from some settlements of Dubrovnik were suffering the consequences of bankruptcy and sequester of their own property. For the purpose of direct presentation, there were used analyzed examples from the territory of Bosnia and Serbia.

In that, there was noticed that there was actually no difference between the period of 15th and 16th century. Operational difficulties of independent traders and their associations used to occur on occasions when they were not able to comply with their liabilities towards the lenders, mostly creditors and when they became over indebted. For such situation, the presumption of guilt was on the borrower, and only sporadically it was determined that the state of bankruptcy appeared because of late delivery of goods from the supplier. Although the relationship towards the debtors in bankruptcy and sequester was strict and judgmental, there were acts and measures which brought to milder utilization of bankruptcy and failure of the traders. On many occasions, before the bankruptcy there was often used remedy in a way of writing off the debt or lowering the indebted amount.

Since the crediting of traders was performed with the guarantee of their assets, for the purpose of repaying the debt, both movable and fixed assets were taken from the debtor. Since the debtors were not able to pay their liabilities on many occasions, their assets were sold for the purpose of settling the lenders. That was the situation for Bosnian traders as well (Drijevo, Sarajevo, Foča) and also in Serbia (Smederevo, Belgrade).

As the instrument of guarantee for the lenders, there were used oath, guarantee (message) from the main and side debtors, holding the assets of the debtor, promissory note, bill of exchange and contractual punishment.

But the ultimate aim of bankruptcy and sequester over the assets of traders was not just settling the lenders, but also expected exit from the hard situation in which the debtor was. It was rightfully considered that helping the debtor to overcome the state of inability of paying their debts, creates positive atmosphere for further cooperation and doing business together.

Therefore, traders of Dubrovnik, as well as lenders showed high level of skill of reaching optimal possibilities for better economical and market operation, by avoiding negative influence of occasional crisis and problems of market competition.

Regarding the stated opinion, they can be used as bright example of protection of trading practice and accomplishing positive social contacts and dark numbers of bankruptcy period of commercial association.

POVIJESNI ZBORNIK
godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe
br. 3, Osijek, 2008.

Nakladnik:

Odsjek za povijest - Filozofski fakultet Osijek

Za nakladnika:

Prof. dr. sc. Ivan Balta, predstojnik Odsjeka za povijest

Uredništvo:

Prof. dr. sc. Pavo Živković, Filozofski fakultet u Osijeku
Prof. dr. sc. Ivan Balta, Filozofski fakultet u Osijeku
Doc. dr. sc. Boško Marijan, Filozofski fakultet u Osijeku
Prof. dr. sc. Mithad Kozličić, Sveučilište u Zadru
Prof. dr. fra. Marko Karamatić, Franjevačka teologija Sarajevo
Prof. dr. sc. Azem Kožar, Filozofski fakultet u Tuzli
Prof. dr. sc. Márta Font, Bölcsészettudományi Kar Pécs
Prof. dr. sc. Marta Dobrotková, Filozofická fakulta v Trnave

Glavni i odgovorni urednik:

Prof. dr. sc. Pavo Živković

Tajnik uredništva:

Mr. sc. Zlatko Đukić

Lektor i korektor:

Prof. dr. sc. Loretana Despot

Računalna obrada i prijelom

Ivan Nećak

Prijevod sažetaka na engleski:

Denis Pavić, prof.

Tisak:

Tiskara Soldo, Vukovar

Naklada: 300 primjeraka